



Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society



УДК 195.9. 62 (075)

doi: 10.20998/2616-3241.2019.2.04

Тетяна Гура

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами, Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-2323-3440

E-mail: tatyana-gura@ukr.net

Борис Фурманець

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами, Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-9108-7196

E-mail: zhilinalb@gmail.com

КРИТЕРІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПІДПРИЄМЦЯ ЯК ЛІДЕРА

***Анотація.** В даній статті, проведено теоретично-методичний аналіз розвитку взаємозв'язаних ознак індивідуально-психологічних особливостей та психологічно-професійних критеріїв як суттєвих складових продуктивного розвитку особистості підприємця-лідера. Виявлено, що особистості, які мають цільову мотивацію до лідерства, продуктивніше оволодівають соціально-психологічними та спеціальними якостями, виявляють стійкі бажання досягати успіху в своїй підприємницькій справі. Доведено, що для повнішого та змістовнішого розкриття цих важливих аспектів проблеми, слід більш якісніше аналізувати індивідуально-психологічні особливості та аналізувати психологічно-професійні критерії розвитку особистості підприємця як лідера, що сприяє покращенню його особистісного потенціалу. Визначено, що саме продуктивний розвиток особистості підприємця як лідера, як правило, раціонально поєднаний з рівнем його особистісного потенціалу. Є очевидним те, що саме ці складові сприяють ефективному і надійному виконанню ділових функцій і завдань підприємцем-лідером у процесі підприємницької діяльності. Встановлено, що безумовно, науково-концептуальне обґрунтування умов покращення психологічно-професійних складників особистісного потенціалу підприємця-лідера буде повноцінно сприяти продуктивній та ефективній підприємницькій, бізнес діяльності.*

***Ключові слова:** підприємець-лідер, індивідуально-психологічні особливості, продуктивність, підприємницька справа, бізнес-структура, інноваційний вплив, системний підхід, психологічно-професійні критерії.*

Tetyana Hura

Associate professor, candidate of pedagogical sciences, Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management of The National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine
E-mail: tatyana-gura@ukr.net

Boris Furmanets

Associate professor, candidate of psychology sciences, Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management of The National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine
E-mail: zhilinalb@gmail.com

**THE DEVELOPMENT CRITERIA OF AN ENTREPRENEUR'S PERSONALITY AS
A LEADER**

Abstract. *In this article there has been undertaken a theoretic and methodological analysis of development of interconnected traits of individual-psychologic peculiarities and psychology-professional criteria as significant constituents of a fruitful development of a leader-entrepreneur's personality. It has been discovered that the personalities possessing the purposeful leadership motivation master socio-psychological and special traits more efficiently and display strong desire to attain success in their entrepreneurial activities. It has been proved that for a complete and meaningful disclosure of these crucial aspects of the problem, one should more attentively analyze individual-psychological peculiarities as well as psychology-professional criteria of personality development of an entrepreneur as a leader, which will enhance the improvement of their personality potential. It has been determined that it is the fruitful development of an entrepreneur's personality of a leader that is usually rationally connected with their personality potential level. It is obvious that these very constituents contribute to efficient and reliable performance of business tasks by a leader-entrepreneur in the course of their business activities. It has been established that scientific-conceptual substantiation of the conditions for improvement of psychology-professional components of a leader-entrepreneur's personality potential will facilitate fruitful and efficient business activities.*

Key words: *leadership, content analysis, success, entrepreneurial business, business structure, innovation system approach, specifically-psychological criteria.*

Tetyana Hura, Boris Furmanets

An extended abstract of a paper on the subject of:

The development criteria of an entrepreneur's personality as a leader

Problem setting. *Supposes its solving: by proving that the exposed complex of scientific-conceptual criteria ensures the optimal development of a leader-entrepreneur; by determining the main regularities in dynamic, psycho-professional formation of an entrepreneur as a leader in current conditions of entrepreneurial or business activities; by establishing socio-psychologic peculiarities in determining the need in forming and improvement a complex of psycho-professional criteria and social traits of a leader's*

personality that improves conducting business in the best way; by a suggested innovative-systematic approach to viewing the problem and which its being renovated and considered as a wholesome construct which is characterized by connections and relations among entrepreneurs as leaders as well as by productive and efficient conducting a business.

Resent research and publication analysis. Attests to intentions of scientists as researchers of previous generation to solve certain aspects of this problem displaying their interest in it. Their views and thoughts still remain topical for psychological theory and practice. We share, first of all, some interesting ideas concerning the personality development of an entrepreneur as a leader expressed by such psychology scientists as M. S. Korolchuk and V. M. Krainyuk, who accentuate on special significance of the correlation and unity of social and psychologic factors in conducting necessary actions and operations in business. Worth of attention are views by American researchers O. Cragger and J. M. Tewson who believe that leadership is a token of success in entrepreneurship and business. There is an interesting saying of W. Franckle that readiness to enter any venture enhances success in leadership activities and so on.

Content analysis of scientific and theoretical sources by these and other scientists makes it clear that the problem exposed in this article is topical for the present reality due to rapid developments in entrepreneurship and business with immediate participation of multifaceted personalities of entrepreneurs as leaders.

Paper objective. Which the authors of the article tried and attained, obligatorily supposed a steadfast, scientific-conceptual, and innovative-systematic development and constructing the problem content, primarily concerning the selecting and substantiation of criteria in personality development of an entrepreneur as a leader. The complete attaining of the scientific-conceptual goal

enhanced the determining of conditions for efficient reproduction of business activities with active participation of leader-entrepreneurs.

Paper main body. Of the research is performed with complete scientific-conceptual substantiation of essential aspects concerning criteria of personality development of an entrepreneur as a leader. Their disclosure was necessary for efficient reproduction of business activities by leader-entrepreneurs. The optimal personality development of a leader-entrepreneur ensures for them a close socio-psychological connection with a group of businesspersons, as well as an efficient and profitable making a business. At the same time, within this article topical aspects of the problem are solved, namely a clear establishing of socio-psychological and concept-professional essence of the notions of "an entrepreneur's personality", "a leader-entrepreneur's personality", and "psychological and special peculiarities in entrepreneurial activities" that enables to disclose the content of this topical problem in more detail.

Conclusions of the research are as follows:

First, on the basis of the system approach, there has been exposed the science-conceptual problem of development, substantiation of the content and criteria complex of personality development of an entrepreneur as a leader along with their socio-psychological markers. Such scientific-conceptual concept reflects the practical, psycho-professional directedness at improvement of entrepreneurial conditions and business structure.

Second, all-roundly substantiated socio-psychological and psycho-special aspects of the problem reflect the peculiarities in the contents of personality potential of a leader-entrepreneur that supposes improvement in conditions of organizing and running a business.

Third, all the main content of the problem concerning the criteria and qualities in personality development of a leader-entrepreneur, which is exposed in the article in a system-conceptual and detailed way, will purposefully contribute to further

development of a personality and professional directedness of a leader-entrepreneur as a comprehensively and up to date prepared specialist in business structure and entrepreneurship.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними напрямками і завданнями, що спрямовані на всебічну підготовку студентів у технічному університеті. Відомо, що ректорат і наукові фахівці інженерної та соціально-гуманітарної технології університету, на чолі з вченими Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИМ, О. Г. РОМАНОВСЬКИМ і О. С. ПОНОМАРЬОВИМ розробили та втілили у життєдіяльність концепцію формування гуманітарно-технічної еліти, в якій визначається один із основних напрямів вдосконалення сучасного лідерства. З цього приводу формулюються наступні науково-концептуальні **завдання:** 1) визначення лідерства як соціально-психологічного явища повсюдного в суспільстві, в якому постійно існує об'єктивна потреба успішно реалізовуватися; 2) обґрунтування основних складових та умов розвитку особистості підприємця як лідера як основного соціально-психологічного фактору успішного відтворення групової, підприємницької та бізнес діяльності [5, с. 19-20].

Контент-аналізом науково-теоретичних джерел та публікацій в руслі визначених завдань визначений **головний напрям:** довести той факт, що в сучасних умовах без усвідомленого розуміння важливості всебічного вдосконалення психологічних складових особистості підприємця-лідера, не можливо продуктивно забезпечувати соціально-психологічну та життєво-прибуткову стратегію. Отже, ставиться для вирішення ще одне важливе завдання – скласти умови подальшого вдосконалення психологічно-спеціальних складників характеристики особистості підприємця-лідера з цілеспрямованим втіленням їх в розвиток бізнес-підприєм-

ницьких структур. Слід підкреслити, що одним із найбільш **важливих напрямів** розкриття визначеної проблеми є всебічний аналіз індивідуально-психологічних особливостей, психологічно-професійних критеріїв і спеціальних якостей особистості підприємця-лідера, які він повинен розвивати для успішності своєї діяльності та обов'язково, цілеспрямовано їх вдосконалювати у підприємницькій справі. Саме, на цю важливу тенденцію, звертають увагу закордонні вчені-дослідники О. Кретер і Дж. М. Тьосон з констатацією такого погляду: теорія психології та менеджменту повинна будуватися з врахуванням критеріїв розвитку особистості підприємця-лідера [4, 123 с.], а вчені С. Дип і Л. Сесмен вважають, що підприємці активніше беруть участь у продуктивному відтворенні групової підприємницької діяльності, якщо краще усвідомлюють оновлення в ній, зміни та мотивують себе до лідерства [1, 7с.].

Отже, стає доцільно очевидним факт того, що в постановці і вирішенні проблеми важливо враховувати погляди і думки фахівців теорії і практики психології, підприємництва і структур бізнесу і на цій підставі скласти напрями покращення розвитку складових структури психології особистості підприємця як лідера. Особливу увагу сучасних спеціалістів підприємницької справи привертають інновації розвитку самої особистості підприємця як лідера. У постановці проблеми найбільш необхідним напрямом є цілеспрямоване вдосконалення індивідуально-психологічних особливостей та психологічно-професійних критеріїв розвитку особистості бізнесмена чи підпри-

ємця, який бажає вести лідерство у ділових та прибуткових стосунках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Науково-концептуальні аспекти щодо розвитку та вдосконалення індивідуально-психологічних особливостей та психологічно-професійних критеріїв і якостей особистостей лідерів різного фаху доводять у своїх працях такі зарубіжні вчені як: С. Дип, Л. Сесмен, що визначили важливим елементом боротьбу за успіх в лідерстві [1, 39 с.]; О. Крегер і Дж. М. Тьюсон акцентують увагу на критерії «оптимізація типів особистостей лідерів», вважаючи це запорукою успіху підприємницької справи і бізнесу [4, 76 с.]; В. Франкл визначає такий критерій, як готовність входження в підприємницьку справу [11, 37 с.]; А. Маслоу підкреслює, що мотивація є завжди основою розвитку особистості [11, 54с.]. Вітчизняні вчені такі як І. В. Антоненко, який визначає критерій мотивації для досягнення активності в лідерстві, Є. М. Ємельянов і С. Є. Поварницька звертають увагу на розвиток комплексу суттєвих якостей особистості підприємця-лідера [3, 43с.]. Ю. В. Щербатих аналізує комплекс спеціальних критеріїв, щодо розвитку особистості за певним фахом [11, 28с.] та ін.

Таким чином, з аналізу наведених поглядів вчених-дослідників проблеми лідерства у психологічній теорії і практиці, стає зрозумілим, що вони майже однодумно акцентують увагу на аспектах подальшого цілеспрямованого визначення важливих критеріїв розвитку особистості підприємця-лідера, що і є запорукою вдалої підприємницької діяльності.

Важливо взяти із аналізу проведеного дослідження проблеми, цікаву думку професора Гарвардської школи бізнесу Дж. Тіммонса, в якій він визначає первинні критерії успіху підприємницької організації (фірми): 1) якість управ-

лінської команди на чолі з підприємцем-лідером; 2) втілена продуктивна інноваційна ідея; 3) сприятливі ринкові підприємницькі відносини; 4) наявність необхідних матеріальних, у тому числі й фінансових ресурсів (особливо на початку підприємницької діяльності). Вчений робить висновок, що особисті риси підприємця як лідера сприяють створенню життєздатної й успішної підприємницької організації [5, 65 с.].

У порушеній проблемі заслуговують на увагу психологічні якості (критерії) успішних підприємців-лідерів, виявлені під час досліджень керівників вищої ланки компанії «Фортуна 100», проведених американськими вченими Дж. П. Кенджемі та К. Дж. Ковальськи. Вони склали психологічні якості (критерії) в чотири групи: особливості творчого мислення, уміння справлятися з агресією; управління емоціями, особистісний ідеал. Так, до групи «Особливості творчого мислення» підприємці компанії віднесли: здатність до екстраполяції (передбачення); здатність розробляти кілька проблем одночасно; стійкість у ситуації невизначеності; розвинуту інтуїцію. До групи якостей «Уміння справлятися з агресією», віднесли такі психологічні якості: здатність брати керівництво на себе; наполегливість; здатність до співпраці; ініціативність; енергійність. Якості підприємця, пов'язані з управлінням емоціями наступні: здатність створювати умови до зростання інших; сенситивність; здатність ставити інтереси справи вище, ніж власні; зацікавленість в успіхах організації, а не у власній кар'єрі; ідентифікація себе зі справою; незалежність. Група якостей, які визначають особистісний ідеал: гнучкість; опірність до стресу; наявність мети; усвідомлення суспільної значущості; почуття гумору; висока самоповага (Кенджемі Дж. П., Ковальськи К. Дж., 1997), [5, 129-134].

Пізнавальну увагу привертають погляди українських, відомих психологів М. Корольчука і В. Крайнюка про співвідношення сутнісних основ психологічного і спеціального компонентів особистісного потенціалу, які своєю єдністю покращують виконання дій, операцій у визначеній, підприємницькій справі (М. Корольчук, В. Крайнюка, 2006) [8, с. 127]. З контент-аналізу наукових праць цих вчених, стає очевидним, що поняття «психологічне» розглядається як унікальне, воно визначає неповторні індивідуально психологічні особливості особистості та соціально-психологічні ознаки в певних об'єднаннях. Це науково-концептуальне поняття, цілком підходить до характеристики особистості як підприємця і підприємця як лідера.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Метою статті є вияв індивідуально-психологічних особливостей та комплексу психологічно-професійних критеріїв, що позитивно впливають на розвиток особистості підприємця-лідера та складення науково-концептуальних пропозицій, напрямів і умов їх вдосконалення для досягнення успіху в підприємницькій справі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У змісті викладеного матеріалу постійно застосовуються змістовні поняття такі, як «спеціальні» та «психологічні» критерії чи якості, які мають місце у розвитку особистості підприємця і лідера. У «Словнику іноземних слів» поняття «спеціальні» визначається як сконцентрована діяльність на будь-якому, спеціальному занятті (лідерстві) та характеризується низкою наступних критеріїв: наявність знань, вмінь і якостей; виконання певних дій і операцій; пристосування рис особистості до виконання певного виду праці; особлива визначеність до здійснення мети; добре розуміння своєї справи; власний досвід праці [16]. Що стосується поняття «психологічні», то воно у «Великому тлумач-

ному психологічному словнику» визначається як внутрішній світ і компонент душі, виконуючи інтроспективні функції певної особистості. Отже, на наше переконання, сутність понять «спеціальне» і «психологічне» має діалектичний зв'язок і повністю відповідають науково-концептуальним аспектам, які застосовуються і розкриваються, майже, у всьому змісті проблеми. Наприклад, сутності основи розвитку особистості як підприємця, ними визначаються як поєднаний прояв низки основних, спеціально-психологічних *критеріїв*, а саме: набуття цією особистістю як підприємцем спеціально-психологічної ролі як сукупності певних впливів на групі об'єднання підприємців; успішне виконання підприємцем-особистістю спеціальних обов'язків соціально-психологічної та виробничої справи; впевнене володіння комплексом соціально-психологічних та спеціально-виробничих якостей тощо. Отже, особистість підприємця-лідера необхідно трактувати з врахуванням критеріїв, що сприяють розвитку конкретної виробничо-підприємницької справи у певних групах та прояві активного мотиваційного наміру нарощувати свій особистісний потенціал у прибутковому його відтворенні. Цей особистісний процес визначається такими психологічно-спеціальними *критеріями*: постійне бажання досягати успіху і проявляти активну участь у формуванні групового комерційного підприємства; особиста участь у виконанні лідерських функцій у прибутковій справі; дотримання морально-етичної та психологічної відповідальності за результати групової, підприємницької справи; впевнене володіння комплексом індивідуально-психологічних та психологічно-професійних якостей.

Таким чином, комплекс викладених соціально-психологічних та психологічно-спеціальних критеріїв дозволяє визначити двохваріантний, оптимальний розвиток сутнісних основ особистості-підприємця як лідера: перший – особис-

тість-підприємець як лідер має психологічно-спеціальну спрямованість до активної підприємницької справи з метою покращення певних результатів та досягнення успіху; другий – особистість-підприємець як лідера продуктивно виконує групову підприємницьку справу на підставі інноваційно-змістовної сукупності важливих індивідуально-психологічних особливостей, психологічно-спеціальних критеріїв, сприяючи здійсненню плідного та прибуткового бізнесу.

З нашої точки зору, слід підкреслити те, що визначені сутнісні основи особистості підприємця як лідера, обов'язково детерміновані набути ним соціально-психологічним та підприємницьким досвідом, накопиченими знаннями і вміннями, мотивацією та здоровим наміром досягти бажаного, успіху в бізнесі та діяльності.

У відповідності до визначених сутнісних основ особистості підприємця як лідера, на підставі інноваційно-системного підходу, нами здійснений науково-концептуальний аналіз з метою визначення більш змістовної характеристики особистості підприємця-лідера. До уваги беруться ті критерії, які мають психологічно-спеціальні ознаки і повністю відповідають дійсним особливостям підприємницької справи та лідерської діяльності.

З теорії і практики психології бізнесу відомо, для того, щоб досягти успіху в груповій підприємницькій справі, особистість повинна вміти при цьому виконувати феноменальну роль лідера. У психології бізнесу підкреслюється, що феномен лідерства впливає з оптимально розвинутих індивідуально-психологічних особливостей особистості бізнесмена та його особистісних рис. Ці показники у процесі особової (групової) взаємодії, професійно розвинута особистість підприємця тісно поєднується з феноменом лідера. Але, при цьому, до розвитку характеристики особистості підприємця-

лідера беруться наступні *критерії*: впевнене виконання підприємницько-лідерської ролі в діяльності; феноменальне проявлення ролі лідера не тільки всередині своєї організації, але і у всій підприємницькій справі; психологічно-професійна роль підприємця-лідера вища із відомих особистісних позицій у бізнесі; лідер в бізнесі – психологічне, феноменальне утворення з проривом інновацій і вирішенням поточних організаційно-підприємницьких завдань; діяльність підприємця-лідера проходить в умовах найбільшого ризику, але очікувана віддача максимально продуктивна; сучасний лідер має володіти комплексом наступних *якостей*: діловитість, харизматичність, самовпевненість, цілеспрямованість, запальність, переконливість, ризикованість, прагнення досягти успіху тощо.

Відповідно до аналізу аспектів психології бізнесу та підприємницької діяльності, які відтворюються лідерами в специфічних особливих об'єднаннях та екстремальних ситуаціях, на думку фахівців-бізнесменів, потрібен спеціально відпрацьований комплекс соціально-психологічних та пізнавально-дійових критеріїв. Отже, на підставі визначеного, інноваційно-системного підходу до комплексу таких *критеріїв*, віднесені наступні: здібність особистості підприємця як лідера задавати форму ділової атмосфери і направляти її у прибуткове русло підприємницької справи чи бізнесу; наявність вмінь і навичок комунікативної підприємницької взаємодії в групі підприємців при досягненні оптимального рівня лідерства; вміння своєчасно і привабливо витримувати свою лідерсько-рольову позицію та мати до неї групову підтримку; відповідально ставитися до вдосконалення індивідуально-психологічних особливостей важливих для підприємницької справи; мати розвинуту готовність проявляти, розумну ініціативу і брати на себе відповідальність з досягнення групового

успіху; пов'язану з тим, чого очікують співробітники; психологічно вміти впливати на групову динаміку як основу групової взаємодії в підприємницькій справі; своєчасна психологічна допомога керівнику бізнесу в розподілі соціально-психологічних та функціональних ролей для підвищення рівня стабільних прибутків.

Таким чином, викладені науково-концептуальні за своїм змістом комплекси критеріїв, маючи соціально-психологічну та психологічно-професійну спрямованість щодо розвитку особистості підприємця-лідера, дозволяють скласти *основні умови* їх вдосконалення. До таких умов віднесені:

1) своєчасний контент-аналіз багатогранних і багатозначних комплексів приведених критеріїв з метою їх інноваційного вдосконалення на шляху формування особистісного потенціалу;

2) моделювання викладених комплексів критеріїв у процесі виконання функціональних обов'язків особистістю підприємця-лідера як передумовою покращення підприємницької та лідерської діяльності;

3) оновлення сутнісних основ поняття «особистість підприємця-лідера» та «особистісний потенціал»;

4) Цілеспрямоване впровадження в теорію і практику психологічно-професійного становлення студентів майбутніх підприємців-лідерів комплексу критеріїв;

5) досягнення успішної і продуктивної ролі особистості підприємця-лідера у складі певних груп у напрямку отримання прибуткової підприємницької справи.

Отже, змістовно викладенні комплекси психологічно-професійних критеріїв і науково-концептуальних умов, сприяють подальшому розвитку особистості підприємця як лідера. Важливо підкреслити, що краще і конкретніше формується особистісний потенціал на шляху входження особистості підприємця-лідера в підприємницький бізнес. При цьому, критерії набувають сукупно-

сті стійких психологічно-спеціальних ознак за сутністю певної психологічно-професійної мотивації, котра обумовлена індивідуально-психологічними особливостями та специфікою підприємницького бізнесу. До уваги береться найбільш дійовий фактор, який свідчить, що підприємницький бізнес за своєю природою, відтворюється у певних групах на основі ділових лідерських зв'язків і відношень. Суттєве значення цього фактору полягає в отриманні певного задоволення самим лідером від оточуючих його колег-підприємців.

Таким чином, спираючись на наукові розробки вчених з різних галузей психологічної науки, а також фахівців психології бізнесу та підприємництва, психології лідерства, нами доведено, що змістовний розвиток особистості підприємця-лідера обов'язково визначається комплексом розвинутих критеріїв та психологічно-спеціальних якостей.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проаналізовані та викладені науково-теоретичні та методично-концептуальні аспекти визначеної проблеми, свідчать, що вони є найбільш актуальними і майже цілковито розкривають зміст поставлених завдань. Прийнятий до застосування суттєвий, науково-концептуальний підхід, дозволив більш впевнено реалізувати поставлену мету статті і констатувати проблематику подальшого розвитку особистості підприємця як лідера вирішена на достатньому науково-теоретичному та методичному рівнях. У змісті статті, по-перше, досягнуто обґрунтування декількох комплексів соціально-психологічних і психологічно-професійних критеріїв розвитку особистості підприємця як лідера у тісному співвідношенні з вдосконаленням його особистісного потенціалу. По-друге, встановлено і обґрунтовано тісний взаємозв'язок між інтенсивним вдосконаленням індивідуально-психологіч-

них особливостей та плідним визначенням психологічно-професійних критеріїв у процесі розвитку особистості підприємця як лідера. Системно реалізовані методологічні та методичні інновації відбору критеріїв, дозволили не тільки більш якісно покращити розвиток особистості підприємця як лідера, а й скласти чітке системне уявлення про подальше вдосконалення самої проблеми у відповідності до стрімкого функціонування сучасних, підприємницьких та бізнес-організацій. Важливого значення набуває доведення до оптимального виконання низки умов покращення змісту психологічної характеристики особистісного потенціалу та розвитку особистості підприємця як лідера. Доведено, що така особистість характеризується всебічно, психологічно та професійно розвинутим фахівцем, лідером і знавцем організації продуктивної, групової підприємницької діяльності та досягненням ефективного прибуткового бізнесу. Головними умовами подальшого вдосконалення багатозначної характеристики особистості підприємця як лідера визна-

чені: дотримання інноваційно-системного підходу; цілеспрямований якісний розвиток критеріїв особистісного потенціалу; підтримка оптимального рівня психологічного стану особистості підприємця як лідера; активне втілення в цілеспрямований процес розвитку особистості підприємця як лідера діалектично взаємопов'язаних, вдосконалених індивідуально-психологічних особливостей та психологічно-професійних критеріїв (якостей) та ін..

Перспективою подальшого дослідження викладеної проблеми є розробка цільової програми продуктивного формування особистості підприємця-лідера у тісному поєднанні індивідуально психологічних особливостей та психологічно-спеціальних критеріїв, якостей. Мета програми, сприяти подальшому вдосконаленню психології майбутніх інженерів-лідерів під час психологічного та професійного їх становлення в технічному закладі вищої освіти, підготовлених до виконання важливих функцій підприємця-лідера.

Список літератури:

1. Дип, С. & Сесмен, Л. (1995) *Верный путь к успеху. 1600 советов менеджерам*. М.: Вече-Персей. АСТ, 394 с.
2. Гура, Т. В., Романовський, О. Г. & Книш, А. Є. (2017) *Психологія лідерства в бізнесі: навч. посібн.* Х.: Друкарня Мадрид, 100 с.
3. Емельянов, Э. Н. & Поварниціна, С. Е. (1998) *Психология бизнеса*. М.: АРМАДА, 511 с.
4. *Энциклопедический словарь бизнесмена: менеджмент, маркетинг, информатика*. Под общей ред. М. И. Молдаванова. К.: Техника, 1993, 865с.
5. *Психологія бізнесу як напрямок у психологічній науці*. [Електронний ресурс].

Режим доступу: <https://stud.com.ua/52777> (дата звернення: 01.08.2019).

6. Кенджеми, Дж. П. & Ковальські, К. Дж. (1997) *Успешно действующий руководитель: что он собой представляет?* *Журнал «Лидерство. Психологические проблемы в бизнесе»*. Дубна: Феникс. С.129 – 134.
7. Комарова, Л. Н. (1990) *Словарь иностранных слов*. 19-е изд., стер. М.: Рус. яз., 624 с.
8. Корольчук, М. С. & Крайнюк, В. М. (2006) *Теорія і практика професійного психологічного відбору: навчальний посібник*. Київ, Ніка-Центр, 536 с.
9. Пачковський, Ю. Ф. (2007) *Психологія підприємництва: навч. посібник*. 3-є вид. К.: Каравелла, 416 с.
10. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Л. Л., РОМАНОВСЬКИЙ, О. Г. & ПОНОМАРЬОВ, О. С.

(2004) Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ “ХПІ” та шляхи її реалізації: Навч.– метод. посібник. Харків: НТУ “ХПІ”, 416 с.

11. 100 великих психологов. М.: Вече, 2004, 432 с.

12. Франкл, В. (1990) Человек в поисках смысла. М.:Прогресс, 368 с.

13. Timmons, J. A., Smollen, L. E. & Dingee, A. L. M. (1985) New Venture Creations: a Guide to Entrepreneurship. Home wood Illinois: Irwin.. 612 p.

References:

1. Dip, S. & Sesmen, L. (1995) *Vernyj put k uspehu. 1600 sovetov menedzheram* [The right way to success. 1600 management tips]. Moscow: Veche-Persej [in Russian]

2. Hura, T. V., Romanovskij, O. G. & Knish A. E. (2017) *Psihologiya liderstva v biznesi* [Psychology of business leadership]. Kharkiv: Drukarnya Madrid [in Ukrainian]

3. Emelyanov, E. N. & Povarnicyna, S. E. (1998) *Psihologiya biznesa* [Business psychology]. Moscow: ARMADA [in Russian]

4. *Enciklopedicheskij slovar biznesmena: menedzhment, marketing, informatika* [Encyclopedic Dictionary of a Businessman: Management, Marketing, Informatics]. (1993) Za red. Moldavanov M. I. Kyiv: Tehnika [in Russian]

5. *Psihologiya biznesu yak napryamok u psihologichnij nauci*. [The psychology of business is very straightforward in the

psychology of science]. Access mode: <https://stud.com.ua/52777> [in Ukrainian]

6. Kendzhemi, Dzh. P. & Kovalski, K. Dzh. (1997) *Uspeshno dejstvuyushij rukovoditel: chto on soboj predstavlyaet?* [Successfully acting leader: what is he like?] Dubna: Feniks [in Russian]

7. Komarova L. N. (1990). *Slovar inostrannyh slov*[Dictionary of foreign words]. Moscow: Rus. yaz.[in Russian]

8. Korolchuk, M. S. & Krajnyuk, V. M. (2006) *Teoriya i praktika profesijnogo psihologichnogo vidboru: navchalnij posibnik* [Theory and practice of professional psychological inspection]. Kyiv, Nika-Centr [in Ukrainian]

9. Pachkovskij, Yu. F. (2007) *Psihologiya pidpriyemnictva*[Psychology of entrepreneurship]. Kyiv: Karavella [in Ukrainian]

10. Tovazhnyanskij, L. L., Romanovskij, O. G. & Ponomarov, O. S. (2004) *Koncepciya formuvannya gumanitarno-tehnicnoyi eliti v NTU “HPI” ta shlyahi yiyi realizaciyi* [Concept of formation of humanitarian and technical elite at NTU "KPI" and ways of its realization]. Kharkiv: NTU “HPI” [in Ukrainian]

11. *100 velikih psihologov* [100 great psychologists]. М.: Вече, 2004, 432 p. [in Russian]

12. Frankl, V. (1990) *Chelovek v poiskah smysla*. [Man in search of meaning]. М.: Progress, 368 p. [in Russian]

12. Timmons, J. A., Smollen, L. E. & Dingee, A. L. M. (1985) New Venture Creations: a Guide to Entrepreneurship. Home wood Illinois: Irwin.. 612 p.

Стаття надійшла до редколегії 28.11.2019